Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра Практичної психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему

«Психологічні чинники конфліктності у підлітковому та юнацькому віці»
(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент _4_курсу, групи ЗМП-ПС21
спеціальності : 053 Психологія
(код і найменування спеціальності)
_____/Алла МОСКАЛЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)
Керівник _____/ Лариса АБИЗОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)
Рецензент_____/ Наталія БРЮХАНОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»
В.о. завідувачка кафедри_____/Наталія КУЧЕРЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____/Маргарита МИХАЛЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»

Кафедра практичної психології

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Практична психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
_____ Н.С.КУЧЕРЕНКО
(підпис)

«___» _____2025р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

_____ Москаленко Алла Дмитріївна _____
(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема «Психологічні чинники конфліктності у підлітковому та юнацькому віці»

керівник роботи Абизова Л.В. доц, к.псих.н.

затверджені наказом по університету від 10.04.2025 №4801-5/923

2. Строк подання студентом роботи 28.05.2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1) Провести теоретичний аналіз.

2) Провести емпіричний аналіз.

3) Провести кореляційний аналіз.

4) Сформувати психокорекційну програму та надати рекомендації.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Робота з літературними джерелами, складання бібліографії з теми, написання теоретичної частини роботи.
2	Підбір психодіагностичних методик та проведення дослідження.
3	Математико-статистична обробка даних дослідження. Опис експериментальних даних дослідження.
4	Оформлення висновків та рекомендацій.
5	Підготовка та подання дипломної роботи до захисту (здача дипломної роботи керівникові на перевірку; виправлення зроблених зауважень; здача остаточного варіанта дипломної роботи; отримання відгуку та рецензії; підготовка виступу).

5.Дата видачі завдання 12.04.2025

Студент _____ **_____К.А.Яковенко__**

(підпис) (ініціали, прізвище)

Керівник роботи _____ **Л.В.Абизова**

(підпис) (ініціали, прізвище)

РЕФЕРАТ

Випускна дипломна робота містить: 53 сторінок,4 таблиць, 20 використаних літературних джерел.

Мета дослідження – виявити психологічні чинники, що впливають на рівень конфліктності у підлітковому та юнацькому віці.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення конфліктності у віковій психології;
2. Дослідити особливості конфліктної поведінки підлітків та юнаків;
3. Провести емпіричне дослідження рівня конфліктності та її психологічних чинників;
4. Порівняти результати між підлітковою та юнацькою групами;
5. Надати рекомендації щодо профілактики конфліктної поведінки**.**

Об’єкт дослідження – конфліктна поведінка в підлітковому та юнацькому віці.

Предмет дослідження – психологічні чинники, що впливають на рівень конфліктності у підлітків і юнаків.

Практичне значення полягає у можливості використання отриманих результатів для профілактики та корекції конфліктної поведінки в освітньому середовищі, а також у розробці рекомендацій для практичних психологів, педагогів і батьків.

Ключові слова: конфліктність,юнаки, підлітки.

ABSTRACT

The final thesis contains: 53 pages, 4 tables, 20 references.

The purpose of the study is to identify psychological factors that influence the level of conflict in adolescence and youth.

Objectives of the study:

1. To analyze theoretical approaches to the study of conflict in age psychology;

2. To study the peculiarities of conflict behavior of adolescents and young men;

3. To conduct an empirical study of the level of conflict and its psychological factors;

4. To compare the results between adolescent and youth groups;

5. To provide recommendations for the prevention of conflict behavior.

The object of the study is conflict behavior in adolescence and youth.

The subject of the study is the psychological factors that influence the level of conflict in adolescents and young people.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the obtained results for the prevention and correction of conflict behavior in the educational environment, as well as in the development of recommendations for practical psychologists, teachers and parents.

Key words: conflict, boys, adolescents.

ЗМІСТ

ВСТУП..... 7

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ... 10

1.1. Поняття конфліктності в психології……...……. 10

1.2. Особливості розвитку особистості в підлітковому та юнацькому віці……. 17

1.3. Наслідки конфліктної поведінки для психосоціального розвитку…..…….. 23

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1 ……. 28

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ КОНФЛІКТНОСТІ…….. 30

2.1. Організація та методи дослідження……..…….. 30

2.2. Аналіз результатів дослідження……..…… 33

2.3. Рекомендації щодо профілактики та корекції конфліктної поведінки…….. 42

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2 ……..…… 47

ВИСНОВКИ..... 50

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 52

ВСТУП

Сучасне суспільство характеризується динамічними соціальними змінами, високим рівнем інформаційного навантаження, нестабільністю у міжособистісних відносинах і зниженням рівня емоційної культури. У цих умовах значно зростає ймовірність виникнення конфліктів, особливо серед молодого покоління. Одними з найбільш вразливих категорій у цьому контексті виступають підлітки та юнаки, адже саме у ці періоди відбувається активне формування особистості, становлення системи цінностей, розвитку самосвідомості, незалежності та прагнення до самоствердження.

Підлітковий та юнацький вік – це критичні етапи психосоціального розвитку, які супроводжуються частими внутрішніми суперечностями, емоційною нестабільністю, потребою у самовираженні та визнанні. Усе це сприяє зростанню рівня конфліктності, як у внутрішньоособистісному, так і в міжособистісному аспекті. Ігнорування психологічних особливостей цього віку може призвести до загострення конфліктів, дезадаптації в соціумі, формування агресивної або девіантної поведінки.

На практиці спостерігається зростання кількості випадків конфліктів у шкільному та студентському середовищі, що проявляється у формі булінгу, агресії, зневаги до норм спілкування. Це свідчить про необхідність поглибленого психологічного аналізу чинників, які зумовлюють конфліктність саме в підлітковому та юнацькому віці.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню конфліктів, недостатньо уваги приділяється порівняльному аналізу психологічних передумов конфліктної поведінки саме у зазначених вікових групах. Існує потреба в уточненні та систематизації психологічних чинників, які визначають схильність до конфліктності, а також у розробці ефективних практичних підходів до її профілактики й корекції.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння психологічної природи конфліктності в підлітковому та юнацькому

віці, важливістю розробки інструментів для її діагностики та попередження, а також соціальним запитом на формування здорових моделей спілкування та поведінки у молодіжному середовищі.

Мета дослідження – виявити психологічні чинники, що впливають на рівень конфліктності у підлітковому та юнацькому віці.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення конфліктності у віковій психології;
2. Дослідити особливості конфліктної поведінки підлітків та юнаків;
3. Провести емпіричне дослідження рівня конфліктності та її психологічних чинників;
4. Порівняти результати між підлітковою та юнацькою групами;
5. Надати рекомендації щодо профілактики конфліктної поведінки.

Об’єкт дослідження – конфліктна поведінка в підлітковому та юнацькому віці.

Предмет дослідження – психологічні чинники, що впливають на рівень конфліктності у підлітків і юнаків.

Гіпотеза дослідження – конфліктність у підлітковому та юнацькому віці зумовлена специфічними психологічними чинниками, зокрема особливостями емоційно-вольової сфери та міжособистісних взаємин.

Методи дослідження:

- Тест Басса-Даркі – для виявлення рівня агресивності як одного з основних компонентів конфліктної поведінки;
- Методика діагностики рівня конфліктності (автор: А.Н. Лук) – для безпосереднього вимірювання індивідуальної схильності до конфліктної поведінки.

Також використовувалися методи теоретичного аналізу літературних джерел, порівняльного аналізу, статистичної обробки результатів.

База дослідження: Приватний ліцей «Харківський колегіум» Харківський області

Характеритиска вибірки: підлітки віком від 15 до 17 років, загальна кількість 30 осіб.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному підході до вивчення конфліктності у підлітків і юнаків з акцентом на взаємозв'язок індивідуально-психологічних характеристик.

Практичне значення полягає у можливості використання отриманих результатів для профілактики та корекції конфліктної поведінки в освітньому середовищі, а також у розробці рекомендацій для практичних психологів, педагогів і батьків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття конфліктності в психології

Конфліктність є одним із ключових понять у психологічній науці, яке використовується для опису поведінкових, емоційних та когнітивних характеристик особистості, що зумовлюють її участь у конфліктах. Під конфліктністю розуміють індивідуальну схильність до частого вступу у суперечності, а також до емоційно напружених взаємодій, що супроводжуються протиріччями, незгодами чи відкритим протистоянням.

Це поняття охоплює кілька важливих компонентів:

- Здатність до конфліктної взаємодії — тобто рівень сформованості навичок поведінки в умовах суперечності. Деякі люди не лише потрапляють у конфлікти, але й активно використовують їх як засіб досягнення мети.
- Схильність до конфліктів — означає внутрішню психологічну налаштованість особистості на суперечність, знижену толерантність до альтернативних точок зору, підвищену вразливість до критики.
- Частота та інтенсивність виникнення суперечностей — конфліктна особистість характеризується високою частотою потрапляння в ситуації непорозуміння, причому ці ситуації часто є емоційно напруженими, можуть супроводжуватися агресією, образами або захисною поведінкою.
- Особливості поведінки в конфліктних ситуаціях — включають переважаючі стратегії реагування: це може бути відкритий протест, уникнення, агресія, жорсткість або навпаки — конструктивний діалог, якщо конфліктність не є патологічною.

У широкому сенсі конфлікт — це зіткнення або протистояння між двома або більше сторонами, що виникає через суперечності у їхніх інтересах, цілях, потребах, позиціях чи переконаннях. У класичних соціально-психологічних дослідженнях конфлікт визначають як невідповідність між очікуваннями і реальністю, що породжує емоційне напруження та змушує суб'єктів реагувати.

З психологічного погляду, конфлікт — це форма соціальної або внутрішньоособистісної взаємодії, що виникає тоді, коли:

- учасники мають протилежні установки чи мотиваційні цілі;
- емоційно включені в ситуацію;
- відчувають, що їхні цінності, «Я-образ» чи кордони порушено.

При цьому конфлікти не завжди мають деструктивний характер. У багатьох випадках вони можуть бути конструктивними, якщо сприяють проясненню позицій, оновленню стосунків або зростанню самосвідомості.

Несумісність поглядів, цінностей, мотивів чи установок — є базовою причиною конфліктів. Наприклад:

- Установки: одна людина вважає за правильне висловлювати правду прямо, інша – уникати прямоти задля гармонії.
- Цінності: для підлітка головним може бути свобода, тоді як для батьків – дисципліна.
- Мотиви: один учень прагне лідерства в групі, інший – самореалізації без конкуренції.

Ця несумісність призводить до напруги у спілкуванні, виникнення емоційних реакцій (гнів, образа, страх) і запускає механізм конфліктної взаємодії.

У психологічній науці конфліктність розглядається не лише як зовнішній прояв поведінки чи факт участі людини у конфліктних ситуаціях, а передусім як внутрішня характеристика особистості, що виявляється у схильності до частих міжособистісних суперечностей, у готовності до протистояння та несприйнятті альтернативних точок зору. Тобто, конфліктність — це глибинна властивість, яка

формується у процесі соціалізації та взаємодії з оточенням і проявляється через певні поведінкові, емоційні та когнітивні реакції.

Конфліктна особистість характеризується тим, що легко вступає у конфлікти, часто не усвідомлюючи власної участі в їх провокуванні. Це не означає, що така людина шукає конфлікту свідомо. Навпаки, у багатьох випадках конфліктність є реакцією на внутрішню напругу, незадоволені потреби або несформованість емоційно-вольової сфери. Такі особи зазвичай мають знижену здатність до конструктивного розв'язання суперечностей, демонструють високу чутливість до критики, а будь-яке незадоволення чи зауваження можуть сприймати як особисту загрозу.

Серед основних психологічних характеристик конфліктної особистості можна виділити кілька ключових аспектів:

1. Низький рівень толерантності до думок інших

Толерантність у міжособистісному спілкуванні означає здатність приймати існування альтернативних точок зору, навіть якщо вони суперечать власним переконанням. Люди з високою конфліктністю часто не визнають права інших на відмінну думку, сприймають незгоду як особисту образу чи приниження. У комунікації вони намагаються домінувати, нав'язуючи власні погляди, що провокує напруження у стосунках і спричиняє часті суперечки.

2. Підвищена емоційна реактивність

Емоційна реактивність — це схильність до швидкого, інтенсивного емоційного реагування на зовнішні подразники. У конфліктної особистості вона часто проявляється у вигляді надмірної збудливості, дратівливості, афективних спалахів. Така особа може миттєво втратити самоконтроль у відповідь на незначну подію, неправильно інтерпретувавши наміри співрозмовника. Зовні це виглядає як агресивність, ворожість або відкрите протистояння, хоча в основі часто лежить психоемоційна нестабільність.

3. Схильність до агресії чи ворожості

Агресія — частий супутник конфліктної поведінки. Вона може проявлятися як у відкритій формі (словесні образи, крики, звинувачення), так і в

пасивно-агресивній (ігнорування, сарказм, провокування непорозумінь). Конфліктна особистість не завжди усвідомлює власну агресивну налаштованість, інтерпретуючи свою поведінку як "чесність", "принциповість" чи "справедливість". Водночас, оточення часто сприймає таку людину як важку в спілкуванні, непередбачувану й емоційно небезпечну.

4. Труднощі в саморегуляції емоцій

Саморегуляція — це вміння контролювати власні емоції, утримуватись від імпульсивних реакцій, аналізувати ситуацію перед відповіддю. У осіб з підвищеною конфліктністю ця здатність часто є недостатньо розвиненою. Вони легко піддаються емоціям, не можуть втриматись від реакції "тут і зараз", що створює умови для частих конфліктів. Крім того, вони можуть довго перебувати у стані внутрішньої напруги після конфлікту, прокручувати ситуацію в думках, що підсилює деструктивний вплив на психіку.

5. Низький рівень комунікативних навичок

Комунікативна компетентність — це здатність ефективно, з повагою до співрозмовника висловлювати власні думки, слухати і чути іншу людину, вирішувати суперечності без ескалації напруги. Конфліктна особистість часто не вміє конструктивно формулювати заперечення, не розуміє технік "я-повідомлень", може сприймати будь-яку дискусію як змагання або боротьбу за владу. Як наслідок — навіть нейтральні розмови швидко перетворюються на конфліктні.

Отже, конфліктність як особистісна характеристика — це не випадковий набір поведінкових реакцій, а комплексна психологічна властивість, що формується під впливом темпераменту, досвіду взаємодії з оточенням, виховання та середовища. Її прояви можуть варіюватися — від латентної опозиційності до відкритої агресії. Розуміння природи конфліктності має важливе значення як для психологічної діагностики, так і для побудови ефективної системи профілактики та корекції деструктивної поведінки, особливо в таких критичних вікових періодах, як підлітковий та юнацький.

У психологічній науці конфліктність розглядається з різних теоретичних і методологічних позицій. Це пов’язано з багатовимірністю цього явища, його зв’язком як із внутрішньою структурою особистості, так і з контекстом соціальної взаємодії. На основі аналізу наукових джерел можна виділити кілька основних підходів до тлумачення природи конфліктності: особистісний, соціально-психологічний та поведінковий.

1. Особистісний підхід

Особистісний підхід акцентує увагу на тому, що конфліктність є внутрішньою рисою особистості, яка проявляється в характерному стилі мислення, сприймання, емоційного реагування та поведінки. В межах цього підходу конфліктність розглядається як відносно стабільна індивідуальна властивість, яка формується в процесі розвитку особистості під впливом темпераменту, досвіду соціалізації, виховання, міжособистісних відносин у сім’ї тощо.

Згідно з позицією О.І. Донцова та А.І. Кунадзе, конфліктність виявляється у схильності особистості до суперечливих, проблемних, напружених форм взаємодії, зниженні адаптаційного потенціалу та труднощах в установленні гармонійних міжособистісних зв’язків. Така особа часто демонструє нетолерантність, схильність до емоційного загострення спілкування, низький рівень самоконтролю.

У рамках цього підходу конфліктність може бути результатом внутрішніх суперечностей особистості, низького рівня емоційної зрілості, акцентуацій характеру (наприклад, збудливого, демонстративного чи гіпертимного типу), які обумовлюють деструктивний стиль поведінки в ситуаціях взаємодії з іншими.

2. Соціально-психологічний підхід

Соціально-психологічний підхід розглядає конфліктність як продукт соціальної взаємодії. У центрі уваги — не тільки особистість як така, а й її місце в соціумі, рольові очікування, типові моделі комунікації, що засвоюються у процесі спілкування. У межах цього підходу конфліктність інтерпретується як особливість соціального функціонування особистості, пов’язана з порушенням

або невідповідністю рольових позицій, цінностей, статусів у системі міжособистісних відносин.

К. Томас у своїй моделі стилів поведінки в конфлікті описує п’ять основних стратегій: конкуренція, уникнення, пристосування, співпраця і компроміс. Конфліктна поведінка, згідно з ним, залежить від поєднання орієнтації на власні інтереси та інтереси іншого. У випадку переважання конкурентної або уникальної стратегії, зростає вірогідність повторних конфліктів та ескалації напруги.

М. Аргайл, досліджуючи міжособистісну взаємодію, підкреслює важливість соціальних навичок та емпатії. Низький рівень емпатійності, нездатність до ефективного слухання, нерозуміння соціальних сигналів також формують підґрунтя для виникнення конфліктності як поведінкової норми.

У межах цього підходу конфліктність розглядається як наслідок порушеної комунікативної компетентності, неспроможності адекватно будувати взаємини в межах соціальних норм, і як результат невдалого соціального навчання.

3. Поведінковий підхід

У рамках поведінкового підходу, конфліктність розглядається передусім як сукупність спостережуваних дій, що вказують на опозиційність, агресивність, демонстративність або порушення соціальних норм. У цьому контексті увага зосереджена не на внутрішньому змісті особистості, а на зовнішніх проявах її поведінки у різних ситуаціях.

Представники цього підходу, такі як А. Басс (автор методики "Оцінка агресивності") та А. Бандура (творець теорії соціального навчання), вважають, що конфліктна поведінка засвоюється через спостереження та підкріплення, особливо в дитинстві та підлітковому віці. Якщо агресія або опозиційність у сім’ї чи середовищі винагороджуються (увагою, домінуванням, результатом), то вони закріплюються у поведінковому репертуарі дитини або юнака.

Крім того, Бандура підкреслював, що конфліктна поведінка не обов’язково є індикатором «поганого характеру», а радше результатом навчання у відповідному середовищі, де відсутні позитивні моделі конструктивного

вирішення конфліктів. Тобто, поведінкова конфліктність — це результат систематичного закріплення певної моделі реакції на незгоду, фрустрацію або обмеження.

Таким чином, різні підходи до розуміння конфліктності дають змогу розкрити її як багатокомпонентний феномен, що формується під впливом як внутрішньоособистісних чинників, так і соціального контексту. Особистісний підхід дозволяє побачити глибинну природу конфліктності, соціально-психологічний — виявити її роль у системі взаємодії, а поведінковий — акцентувати на зовнішніх проявах і можливостях корекції. Комплексне поєднання цих підходів дає змогу краще зрозуміти механізми формування конфліктності у підлітковому та юнацькому віці й обґрунтувати необхідність цілеспрямованого впливу на її зниження.

Варто зазначити, що конфліктність не завжди є виключно негативним явищем. У певних випадках вона може мати конструктивне значення для розвитку особистості. Так, помірний рівень конфліктності може виконувати низку важливих функцій:

- стимулювати рефлексію, критичне переосмислення власної позиції;
- сприяти формуванню автономності й незалежного мислення;
- підтримувати психологічні межі особистості, допомагаючи відстояти себе в ситуаціях тиску або несправедливості;
- розвивати навички аргументації, асертивності та захисту власної думки.

У цьому сенсі конфліктність виступає як механізм самоствердження, особливо важливий у підлітковому та юнацькому віці, коли активно формується ідентичність, власна система цінностей і життєва позиція. Помірна конфліктність може бути навіть ознакою особистісної зрілості, за умови, що індивід уміє регулювати свої емоції, використовує конструктивні стратегії комунікації та здатен до компромісів.

Однак високий рівень конфліктності, особливо у незрілому віці, часто сигналізує про внутрішню дезорганізацію особистості, труднощі з емоційною саморегуляцією, недостатній рівень сформованості комунікативних умінь, а

також про дефіцит позитивного досвіду соціальної взаємодії. У таких випадках конфліктність набуває деструктивного характеру: вона стає джерелом частих суперечок, соціальної ізоляції, міжособистісного напруження, а іноді — передумовою асоціальної або девіантної поведінки.

Особливо гостро ця проблема постає в підлітковому та юнацькому віці — періодах активного становлення особистості, переоцінки авторитетів, формування моральних орієнтирів. У цей час молодь особливо чутлива до несправедливості, обмеження свободи, критики, що може провокувати гостру реакцію опору або агресії. В умовах емоційної нестабільності та ще не сформованих навичок саморегуляції, підвищена конфліктність може призвести до розриву соціальних зв’язків, внутрішньої ізоляції або навіть психоемоційних порушень.

Таким чином, конфліктність слід розглядати як багатокомпонентний і контекстно залежний феномен, що включає в себе когнітивні, емоційні та поведінкові складові. Її прояви можуть мати як позитивний, розвивальний потенціал, так і негативні наслідки, які потребують психологічної корекції. Усвідомлення складної природи конфліктності відкриває можливості для глибшого аналізу її психологічних чинників, особливо у вікових групах із підвищеним ризиком (зокрема, підлітків і юнаків), а також сприяє розробці ефективних стратегій профілактики та корекції деструктивної конфліктності як у сфері освіти, так і у сфері психологічної допомоги.

1.2. Особливості розвитку особистості в підлітковому та юнацькому віці

Підлітковий та юнацький вік є надзвичайно важливими та чутливими періодами психічного та особистісного розвитку людини, що супроводжуються інтенсивними змінами в різних сферах: емоційній, когнітивній, соціальній та поведінковій. Ці вікові етапи класифікуються як перехідні періоди онтогенезу, оскільки саме в цей час відбувається активне становлення особистості, її

самоусвідомлення, переоцінка життєвих орієнтирів і вибудовування нових форм взаємодії з соціальним середовищем.

У підлітковому віці (приблизно 12–15 років) дитина проходить кризу ідентичності, намагаючись зрозуміти, хто вона є, які її сильні та слабкі сторони, які цінності для неї важливі. Цей процес супроводжується емоційною нестабільністю, підвищеною вразливістю та суперечливістю у поведінці, що часто проявляється у конфліктах з батьками, вчителями або однолітками.

У юнацькому віці (приблизно 16–21 років) починає формуватися більш стала система уявлень про себе та навколишній світ. Особистість активно шукає своє місце в суспільстві, займається професійним самовизначенням, осмислює власні життєві цілі. Зростає рівень рефлексії, здатності до самоконтролю та моральної відповідальності.

Загалом ці періоди є критично важливими для закладання основ особистісної зрілості, а також для формування таких якостей, як автономність, емоційна стабільність, здатність до ефективної комунікації та конструктивного розв’язання конфліктів. Саме тому вивчення конфліктності в підлітковому та юнацькому віці є надзвичайно актуальним для психологічної науки і практики.

Підлітковий вік (12–15 років)

Підлітковий період часто називають «критичним» або «переломним» віком в онтогенезі людини, адже саме в цей час відбуваються значущі зміни у психічній сфері, що впливають на формування особистості. Це період активної перебудови самосвідомості, супроводжуваний посиленням емоційності, нестабільністю поведінки та амбівалентністю у ставленні до навколишнього світу. Підліток перестає бути дитиною, але ще не є дорослим, що породжує внутрішні суперечності, а також конфлікти із соціальним середовищем.

Однією з найбільш помітних характеристик цього віку є інтенсивний фізіологічний розвиток, що пов’язаний із початком пубертату — статевого дозрівання. У підлітків активізується вироблення гормонів, які впливають не лише на фізичні параметри (зміна голосу, поява вторинних статевих ознак), а й на психоемоційний стан.

Гормональні зміни призводять до підвищеної емоційної нестабільності, тривожності, частих коливань настрою, які підлітки часто не в змозі адекватно пояснити або контролювати. Виникають відчуття зніяковіння, внутрішнього дискомфорту, нерідко супроводжувані страхом бути незрозумілими чи відторгненими однолітками та дорослими.

Ці фізіологічні трансформації створюють своєрідний фон, на якому формуються всі подальші зміни в психіці та поведінці.

Однією з ключових задач підліткового віку є активне формування власної «Я-концепції» — усвідомлення себе як окремої індивідуальності зі своїми рисами, цінностями, сильними і слабкими сторонами. Підліток починає рефлексувати над тим, ким він є, як його сприймають інші, порівнює себе з однолітками, намагається визначити власне місце у соціальному світі.

Цей процес супроводжується посиленою потребою в самовираженні, пошуком своєї ідентичності, що часто проявляється у зміні стилю одягу, поведінки, захоплень. Водночас у підлітка з’являється критичне ставлення до авторитетів, що раніше сприймалися беззаперечно. Це природний етап дорослішання, який, проте, може викликати внутрішні конфлікти, нерозуміння з боку дорослих та тимчасову втрату стабільності.

Прагнення до автономії — це одна з характерних рис підліткового віку. Підліток прагне відмежуватися від батьків та дорослих, демонструючи готовність і здатність до самостійного прийняття рішень. Він хоче контролювати своє життя, відчувати себе незалежним.

Це прагнення часто вступає у суперечність із потребою батьків у контролі та опіці, що нерідко стає причиною конфліктів у сім’ї. Підліток може проявляти упертість, небажання слухатися, опір вимогам дорослих, що виражається як у словесних суперечках, так і у більш гострих формах поведінки.

Для дорослих цей період є викликом — необхідно знайти баланс між наданням свободи та підтримкою, навчити підлітка відповідальності за свої вчинки.

Відносини з дорослими, хоча й залишаються важливими, в цей час змінюють свій характер. На перший план виходить спілкування з однолітками, яке набуває особливої ваги для психологічного комфорту підлітка. У цей період друзі та група однолітків часто стають джерелом підтримки, визнання, формують певний соціальний статус.

Змінюються й характер дружби: вона стає більш глибокою, емоційно насиченою, але водночас і більш вибірковою. Підліток прагне бути прийнятим і схваленим групою, що іноді призводить до конформізму і навіть до порушення особистих цінностей задля «вписування» в колектив.

Цей процес є важливим етапом соціалізації, але також несе ризик формування залежності від думки оточення і підвищеної вразливості до тиску з боку групи.

Через поєднання емоційної нестабільності, активного формування «Я» та бажання автономії, підлітковий вік часто супроводжується зростанням конфліктності. Підлітки можуть демонструвати опозиційність, запальність, схильність до критики оточення, суперечок із дорослими та однолітками.

Це також період, коли ще не сформовані навички саморегуляції емоцій і поведінки, що призводить до імпульсивних реакцій, агресивних проявів або, навпаки, до замкненості та емоційної відстороненості.

Конфлікти в цей період мають як негативний, так і позитивний потенціал — вони можуть виступати як каталізатор розвитку, засіб пошуку власного «Я» або, навпаки, ставати джерелом тривоги, ізоляції та соціальної дезадаптації.

У цей критичний період значення має підтримка з боку сім’ї та школи, які можуть виступати ресурсом для конструктивної соціалізації підлітка. Важливим є створення атмосфери довіри, розуміння та підтримки, де підліток може висловлювати свої емоції, потреби і не боятися бути прийнятим.

Недостатній контакт із батьками, їхній авторитарний стиль виховання або емоційна байдужість можуть призводити до підвищеної тривожності, замкненості або агресивної поведінки. Аналогічно, шкільне середовище, яке не

враховує особливості цього віку, може стати джерелом додаткового стресу і конфліктів.

Психологічна підтримка, розвиток навичок емоційної регуляції, асертивної поведінки та ефективного спілкування є важливими напрямами роботи з підлітками.

Таким чином, підлітковий вік є складним, багатогранним періодом, який визначає подальший розвиток особистості. Розуміння особливостей цього етапу дозволяє краще прогнозувати та запобігати можливим проблемам у психологічній адаптації, зокрема у сфері конфліктності.

Юнацький вік (16–21 рік)

Юнацький вік — це період, який характеризується становленням світогляду, формуванням життєвих орієнтирів та особистісної ідентичності. У цей час молода людина прагне визначити своє місце в соціумі, виробити цілісне уявлення про себе, а також систематизувати свої цінності та життєві цілі. Юнацький період є логічним продовженням підліткового, але вже відзначається більшою стабільністю та усвідомленістю.

За класичною теорією розвитку особистості Еріка Еріксона, у юнацькому віці вирішується проблема формування особистісної ідентичності. Центральними питаннями стають: «Хто я?», «Яке моє призначення?», «Що для мене головне?» Молодь прагне обрати свій шлях і визначитися з власним «Я». Успішне проходження цього етапу означає здатність до усвідомленого вибору життєвих цілей, інтеграцію різних аспектів особистості в цілісне уявлення про себе.

Невирішеність або ускладнення у процесі ідентифікації можуть викликати кризу ідентичності, що виражається у сумнівах, внутрішніх суперечностях, нерішучості, що підвищує ризик внутрішніх конфліктів та психологічної дезадаптації.

Юнаки та дівчата в цьому віці здатні більш глибоко і усвідомлено аналізувати свої вчинки, емоції, думки та взаємини з іншими. Розвивається

здатність до рефлексії — самоспостереження та оцінки власної поведінки, що сприяє формуванню більш стабільної системи переконань і життєвих принципів.

Рефлексивність допомагає молодим людям критично ставитися до інформації, що надходить, та робити вибір на основі особистого досвіду, а не тільки зовнішніх авторитетів.

Юнацький вік пов’язаний з активним розвитком моральної свідомості. Молода людина починає усвідомлювати свою відповідальність за вчинки, формує почуття обов’язку та моральну автономію. Вона оцінює не лише власні дії, а й їхній вплив на інших, розвиває співчуття та емпатію.

Це стає основою для прийняття етичних рішень у складних життєвих ситуаціях, а також для побудови взаємин на засадах взаємоповаги.

Однією з центральних задач юнацького віку є вибір професії, навчального закладу, життєвого шляху. Цей процес визначає подальший розвиток особистості, а також її соціальну адаптацію та успішність.

Молодь оцінює свої інтереси, здібності, соціальні можливості і обирає напрямок, у якому планує розвиватися. Невизначеність або зовнішні обмеження можуть ускладнювати цей вибір, створюючи джерело стресу та внутрішніх конфліктів.

У юнацькому віці посилюється значення романтичних і глибоких емоційних стосунків. З’являється здатність до встановлення більш інтимних, довірливих і підтримуючих зв’язків, що базуються на взаєморозумінні та емпатії.

Це важливий аспект соціалізації, який сприяє розвитку емоційної зрілості і здатності до партнерства.

Хоча юнацький вік вважається періодом стабілізації особистості, невирішені внутрішні конфлікти підліткового періоду можуть зберігатися і трансформуватися в конфліктну, опозиційну або девіантну поведінку. Особливо це стосується юнаків, які не мають чітких життєвих цілей або перебувають у кризових соціальних умовах.

Відсутність підтримки з боку сім’ї, соціальні труднощі або негативний вплив оточення можуть посилювати ризики девіації, агресії та соціальної ізоляції.

Отже, юнацький вік — це важливий етап особистісного розвитку, коли відбувається остаточне формування ідентичності, системи цінностей і життєвих орієнтирів. Розуміння цих особливостей допомагає розробляти ефективні стратегії психологічної підтримки та корекції, спрямовані на забезпечення гармонійного розвитку молоді.

1.3. Наслідки конфліктної поведінки для психосоціального розвитку

Конфліктна поведінка в підлітковому та юнацькому віці має надзвичайно вагоме значення для психосоціального розвитку особистості. Ці періоди життя відзначаються активним формуванням особистісної ідентичності — молоді люди шукають власне «Я», визначають свої цінності, переконання, цілі і роль у суспільстві. Водночас відбувається становлення соціальних навичок і розширення кола міжособистісних стосунків, що є основою для подальшої успішної соціалізації.

У цьому контексті конфлікти виступають не просто як негативне явище, а як багатогранний процес, який може мати як руйнівні, так і конструктивні наслідки. Значущість впливу конфліктної поведінки обумовлена кількома основними чинниками: характером конфлікту, частотою його виникнення, а також ефективністю способів його розв’язання.

По-перше, характер конфлікту має вирішальне значення. Конфлікти можуть бути конструктивними, коли вони сприяють діалогу, взаєморозумінню і пошуку компромісів, або деструктивними — якщо супроводжуються агресією, непримиреністю і емоційним вигоранням. Конструктивні конфлікти допомагають підліткам і юнакам краще усвідомити власні потреби, зрозуміти позиції інших, розвинути навички ефективного спілкування і вирішення проблем. Натомість деструктивні конфлікти можуть призводити до загострення

міжособистісних суперечок, формування негативних установок і підвищення внутрішньої напруги.

По-друге, частота конфліктів також впливає на психосоціальний стан молодої людини. Рідкісні і ситуативні конфлікти, які мають чітку причину і логічне завершення, здебільшого не спричиняють довготривалих негативних наслідків. Проте регулярні, тривалі конфліктні ситуації, особливо ті, які залишаються нерозв'язаними або повторюються, можуть призводити до хронічного стресу, погіршення емоційного стану, зниження самооцінки та соціальної ізоляції.

По-третє, способи розв'язання конфліктів є критично важливими для визначення їхнього впливу. Якщо підлітки і юнаки вміють використовувати навички саморегуляції, конструктивного діалогу, компромісу та емпатії, конфлікти можуть перетворюватися на цінний досвід, що стимулює особистісний розвиток, зміцнює міжособистісні зв'язки і сприяє адаптації в суспільстві. Натомість ігнорування конфліктів, агресивна або ухильна поведінка часто ведуть до загострення проблем, послаблення соціальної підтримки та формування деструктивних моделей поведінки.

Таким чином, конфліктна поведінка в підлітковому та юнацькому віці виступає своєрідним індикатором психосоціального розвитку. Вона відображає внутрішні процеси становлення особистості, рівень її емоційної зрілості, навички соціальної взаємодії. Розуміння особливостей конфліктності та формування ефективних стратегій її управління є ключовими для забезпечення гармонійного розвитку молодої людини і її успішної соціальної інтеграції.

Постійні конфлікти створюють значне емоційне навантаження на підлітка чи юнака, викликаючи стан хронічного стресу. Емоційне напруження проявляється у вигляді тривоги, відчуття небезпеки, невпевненості у майбутньому, що часто супроводжується порушеннями сну, зниженням концентрації уваги та загальним виснаженням психіки. Особливо вразливими до цих станів є підлітки, адже їхня нервова система ще перебуває у стадії формування, а здатність до саморегуляції емоцій не до кінця розвинена. Якщо

стресові стани не отримують належної підтримки та корекції, це може призвести до формування тривожних розладів, депресії, зниження адаптаційних можливостей та психологічної стійкості загалом.

Часті конфліктні ситуації, особливо у найближчому оточенні — сім'ї, шкільному колективі чи групі однолітків — можуть негативно впливати на самооцінку молодої людини. Постійна критика, відторгнення або непорозуміння формують у підлітка чи юнака відчуття власної неприйнятності та неповноцінності. Внаслідок цього виникають сумніви у власних можливостях і цінності, що гальмує бажання розвиватися, експериментувати та будувати позитивні соціальні зв'язки. Низька самооцінка нерідко призводить до замкненості, соціального страху та пасивності, що, у свою чергу, ще більше поглиблює відчуження від оточення.

Конфліктність часто супроводжується вираженими труднощами у контролі емоційних реакцій. Підлітки та юнаки, які не володіють достатніми навичками саморегуляції, схильні до імпульсивних вчинків, спалахів гніву, агресивної поведінки або ж навпаки — емоційного закриття та відстороненості. Відсутність ефективних механізмів управління емоціями значно ускладнює спілкування і створює передумови для повторних конфліктів. Також емоційна нестабільність може викликати внутрішні переживання, що посилюють стрес і тривожність, формуючи замкнене коло негативних емоційних станів.

Якщо конфлікти залишаються нерозв'язаними або розв'язуються переважно за допомогою агресії, насильства чи ухиляння від проблем, це створює основу для закріплення у молодої людини негативних моделей поведінки. Замість навчання пошуку компромісів чи співпраці формується стійка стратегія опозиції, агресивного реагування або пасивного уникнення. Такі деструктивні моделі підвищують ризик асоціальної поведінки, що може включати конфлікти з оточенням, порушення норм, а в деяких випадках навіть правопорушення. Відсутність навичок конструктивного розв'язання конфліктів негативно позначається на майбутній соціальній адаптації та якості життя особистості.

Конфліктна поведінка часто призводить до значного погіршення якості міжособистісного спілкування. Постійні суперечки, непорозуміння та опозиція викликають втрату довіри й емоційної підтримки з боку близьких людей: сім'ї, друзів, педагогів та інших соціальних оточень. Втрата такого фундаментального ресурсу підтримки ускладнює процес соціалізації, формування позитивних взаємодій і сприяє виникненню відчуття соціальної нестабільності. Підліток чи юнак може почати відчувати себе непотрібним або відторгнутим, що значно послаблює його здатність будувати здорові соціальні зв'язки.

Підвищена конфліктність може призвести до соціального відторгнення, яке проявляється у вигляді ігнорування, булінгу або навіть прямої агресії з боку однолітків і інших членів соціального середовища. Відчуття самотності та відчуження посилюються, особливо у підлітковому віці, коли потреба у належності до групи, визнанні та підтримці є особливо актуальною. Соціальна ізоляція веде до погіршення психологічного стану, зниження самооцінки і формування негативної соціальної поведінки, що замкненим колом посилює конфліктність і дезадаптацію.

Конфлікти у навчальному середовищі значно впливають на академічну успішність підлітків і юнаків. Постійні суперечки з педагогами чи однокласниками, відчуття напруженості і стресу у школі чи вищому навчальному закладі призводять до зниження мотивації до навчання, втрати інтересу до предметів і навіть пропусків занять. Відсутність позитивної навчальної атмосфери ускладнює процес пізнання і розвитку когнітивних навичок. Крім того, конфлікти негативно впливають на формування професійних орієнтирів, зменшуючи впевненість у власних здібностях і призводячи до нерішучості у виборі майбутньої професії. Це може стати причиною відстрочення або неправильного вибору життєвого шляху, що має далекосяжні наслідки для подальшої самореалізації.

Варто підкреслити, що конфліктна поведінка не є однозначно негативним явищем. Вона може відігравати важливу роль у психосоціальному розвитку підлітків та юнаків, особливо якщо конфлікти виникають у рамках

конструктивного діалогу, підтримуються навичками ефективного спілкування та емоційної регуляції.

Конфлікти, які супроводжуються відкритим обговоренням різних точок зору, стимулюють розвиток критичного мислення. Молода людина вчиться аналізувати аргументи, оцінювати ситуацію з різних боків та формувати власну позицію. Такий процес сприяє зростанню самосвідомості, усвідомленню власних цінностей, переконань і меж допустимої поведінки.

Уміння вести конструктивний конфлікт — це важливий соціальний навик, який включає здатність знаходити взаємоприйнятні рішення, домовлятися та шукати компроміси. Вирішення конфліктів із повагою до інших сторін допомагає підліткам і юнакам розвивати відповідальність за свої вчинки та покращує здатність співпрацювати у різних сферах життя.

Конфлікти, розв’язані конструктивно, сприяють покращенню міжособистісних навичок, таких як емпатія, активне слухання, асертивність і самоконтроль. Завдяки цьому молода людина стає більш соціально компетентною, краще розуміє соціальні норми і здатна адаптуватися до різних ситуацій спілкування.

Конфлікти, що ведуть до самоствердження через аргументоване відстоювання власної позиції, допомагають зміцнити відчуття автономії. Підлітки та юнаки набувають досвіду активної життєвої позиції, що сприяє розвитку особистісної зрілості і готовності брати відповідальність за своє життя.

Таким чином, конфліктність у підлітковому та юнацькому віці може бути як потенційним джерелом ризиків, так і важливим механізмом особистісного розвитку, залежно від способів і контексту її прояву.

Конфліктні ситуації часто вимагають від молодої людини усвідомлення власних емоцій та почуттів інших учасників взаємодії. Вміння розпізнавати, розуміти і регулювати емоції під час конфлікту сприяє розвитку емоційної інтелігентності — важливої компетенції для ефективної соціальної адаптації та побудови здорових відносин у майбутньому.

У процесі конструктивного розв’язання конфліктів підлітки та юнаки вчаться брати на себе відповідальність за свої слова і дії, що стимулює формування етичних норм поведінки. Цей досвід допомагає їм усвідомити важливість справедливості, чесності та поваги до інших, що є базою для розвитку громадянської позиції.

Конфлікти можуть виступати каталізаторами саморефлексії і переосмислення власних цілей і цінностей. Виникнення суперечностей і потреба їх подолання мотивують молоду людину до пошуку нових знань, удосконалення навичок і самовдосконалення, що позитивно впливає на її загальний розвиток.

Активна участь у конфліктних ситуаціях сприяє розвитку гнучкості мислення — здатності швидко пристосовуватись до нових обставин, знаходити альтернативні шляхи вирішення проблем і адекватно реагувати на зміни у соціальному середовищі. Це є ключовою компетенцією у сучасному світі, що швидко змінюється.

Таким чином, конфлікти, за умови їх конструктивного вирішення, виступають не лише як виклики, а й як цінні можливості для психосоціального зростання підлітків і юнаків, формуючи основу їхнього успішного дорослішання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Конфліктність у психології розглядається як складне багатокомпонентне явище, яке характеризує здатність і схильність особистості до участі в конфліктах, особливості поведінки у конфліктних ситуаціях та частоту їх виникнення. Вона може виступати як деструктивним фактором, так і джерелом особистісного розвитку, залежно від характеру конфлікту і способів його розв’язання.
2. Підлітковий та юнацький вікові періоди є критичними етапами становлення особистості, що супроводжуються значними фізіологічними, емоційними, когнітивними та соціальними змінами. У цей час відбувається формування «Я-концепції», соціальних навичок, ідентичності та системи

цінностей, що робить молодь особливо вразливою до впливу конфліктних ситуацій.

3. Конфліктна поведінка у підлітковому та юнацькому віці може мати як негативні, так і позитивні наслідки для психосоціального розвитку. Вона здатна викликати підвищення тривожності, погіршення самооцінки, емоційну дезрегуляцію та формування деструктивних моделей поведінки, а також призводити до порушення міжособистісних стосунків, ізоляції і труднощів у навчанні.
4. Водночас, за умови конструктивного підходу до розв’язання конфліктів, конфліктність може сприяти розвитку критичного мислення, навичок ефективної комунікації, емоційної інтелігентності, автономії і особистісного зростання, що є важливим ресурсом для успішної соціалізації та самореалізації молодої людини.

Отже, глибоке розуміння психологічних чинників конфліктності у підлітковому та юнацькому віці є необхідною передумовою для розробки ефективних профілактичних і корекційних заходів, спрямованих на підтримку гармонійного розвитку особистості.

РОЗДІЛ 2.
АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ КОНФЛІКТНОСТІ

2.1. Організація та методи дослідження

Для дослідження використані наступні методики:

- Тест Басса-Даркі.

Тест Басса-Даркі — це стандартизований психологічний опитувальник, розроблений для вивчення агресивних тенденцій та конфліктної поведінки особистості. Автори тесту — Арнольд Басс (Arnold Buss) і Маргарет Даркі (Mark Darki) — зосередили увагу на різних формах агресії та її проявах у поведінці людини. Ця методика широко застосовується у психології для діагностики агресивності, яка є одним із ключових чинників конфліктності.

Тест призначений для виявлення рівня та типів агресивної поведінки у різних вікових групах, зокрема у підлітків та молоді. Він допомагає зрозуміти, наскільки схильна особистість до конфліктних ситуацій, а також визначити характер агресивних проявів: вербальні, фізичні, пасивні або непрямі.

Методика містить близько 30-35 тверджень, які описують різні агресивні установки і поведінкові реакції. Відповіді респондента фіксуються за шкалою "так" або "ні" (інколи використовують варіанти оцінки за кількісною шкалою). Твердження охоплюють такі типи агресії:

- Фізична агресія — прямі дії, спрямовані на завдання шкоди іншій людині (удари, штовхання тощо).
- Вербальна агресія — словесні напади, образи, крики.
- Агресивна ворожість — негативні емоції, почуття ворожості, злість.
- Прихована (пасивна) агресія — опір, саботаж, ухилення від виконання вимог.

Тест проводиться індивідуально або групою у письмовій формі. Респондентам пропонується прочитати кожне твердження та відповісти, чи

характерна ця поведінка або установка для них. Час на заповнення зазвичай не перевищує 15-20 хвилин.

Після обробки відповідей визначаються рівні агресії за кожним типом та загальний індекс агресивності. Високі показники вказують на підвищену схильність до конфліктної, імпульсивної або деструктивної поведінки.

Інтерпретація дає змогу:

- Виявити, які саме форми агресії переважають у поведінці особистості.
- Оцінити рівень ризику розвитку конфліктів.
- Сформулювати рекомендації щодо корекції поведінки або профілактики деструктивних проявів.

Методика фокусується саме на агресивних компонентах конфліктності, тому для комплексного дослідження варто поєднувати її з іншими опитувальниками, які враховують додаткові аспекти конфліктності (наприклад, комунікативні навички, емоційну регуляцію). Відповіді можуть бути суб’єктивними, що залежить від бажання респондента демонструвати себе у позитивному світлі.

- Методика діагностики рівня конфліктності (автор: А.Н. Лук).

Методика А.Н. Лука призначена для визначення рівня конфліктності особистості — тобто схильності людини до виникнення, підтримання та загострення конфліктних ситуацій у міжособистісних стосунках. Вона допомагає виявити, наскільки індивід готовий або схильний вступати у конфлікти, а також оцінити специфіку його поведінкових та емоційних реакцій у конфліктних ситуаціях.

Мета застосування

- Визначення загального рівня конфліктності особистості.
- Виявлення особистісних характеристик, що впливають на поведінку в конфліктних ситуаціях.
- Діагностика індивідуальних стилів поведінки у конфлікті.
- Підтримка психологічного консультування та корекційної роботи.

Методика складається з опитувальника, у якому міститься близько 40 тверджень або питань, що описують різні аспекти конфліктної поведінки. Респонденту пропонується оцінити ступінь відповідності цих тверджень до власного досвіду або поведінки за допомогою шкали варіантів відповідей (наприклад, «так», «ні» або багатоступенева шкала від «ніколи» до «завжди»).

Основні компоненти, що досліджуються:

- Рівень конфліктної активності — як часто людина вступає у конфлікти.
- Емоційна реактивність — ступінь емоційної напруженості та ворожості.
- Схильність до агресії — готовність використовувати агресивні способи розв’язання конфліктів.
- Стиль поведінки у конфлікті — домінуючі моделі реагування (конфронтація, ухиляння, компроміс тощо).
- Толерантність до протиріч — здатність сприймати різні точки зору без агресії.

Тест проводиться письмово або в електронній формі. Респонденти повинні чесно відповісти на всі питання, оцінюючи власну поведінку у конфліктних ситуаціях. Зазвичай на заповнення виділяється близько 20–30 хвилин.

За підсумками оцінювання визначається:

- Загальний рівень конфліктності (низький, середній, високий).
- Особливості емоційного ставлення до конфліктів.
- Типові стратегії поведінки у конфлікті.
- Потенційні ризики деструктивної поведінки.

Результати можуть бути використані для подальшої психологічної роботи: розробки рекомендацій щодо розвитку навичок саморегуляції, ефективного спілкування та управління конфліктами.

Як і у будь-яких опитувальниках, результати залежать від щирості відповідей. Для глибшого аналізу бажано поєднувати з додатковими методиками (наприклад, тестом Басса-Даркі або інтерв’ю). Можливі культурні відмінності у сприйнятті конфлікту, що варто враховувати при інтерпретації.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Спочатку розглнемо результати за тестом Басса-Дарки. Дослідження було проведене серед 30 підлітків віком від 15 до 17 років, що дає можливість проаналізувати прояви агресії у перехідному віці, коли особистість активно формується, а емоційна нестабільність часто призводить до конфліктних ситуацій.

Таблиця 2.1.

Результати Басса-Даркі

Компонент агресії	Низький рівень (%)	Середній рівень (%)	Високий рівень (%)
Фізична агресія	60% (18 осіб)	20% (6 осіб)	20% (6 осіб)
Вербальна агресія	40% (12 осіб)	50% (15 осіб)	10% (3 особи)
Агресивні задуми	50% (15 осіб)	40% (12 осіб)	10% (3 особи)
Злість	45% (14 осіб)	40% (12 осіб)	15% (4 осіб)
Ворожість	40% (12 осіб)	45% (14 осіб)	15% (4 осіб)

Таблиця 2.2.

Гендерні відмінності

Показник	Хлопці (%)	Дівчата (%)
Фізична агресія (високий рівень)	28.5% (4 з 14)	12.5% (2 з 16)
Вербальна агресія (високий рівень)	7% (1 з 14)	12.5% (2 з 16)
Ворожість (високий рівень)	14% (2 з 14)	15% (3 з 16)

1. Фізична агресія

Фізична агресія проявляється у формі дій, які можуть завдати фізичної шкоди іншим (удари, штовхання, бійки).

- 60% підлітків (18 осіб) мають низький рівень фізичної агресії. Ці діти, як правило, уникають застосування фізичної сили, конфлікти намагаються розв’язувати словами або ігнорують провокації.
- 20% (6 осіб) знаходяться на середньому рівні, тобто фізичні прояви агресії трапляються час від часу, але не є регулярними і не мають яскраво вираженого характеру.
- 20% (6 осіб) мають високий рівень фізичної агресії. Ці підлітки схильні до більш частого використання фізичної сили, що свідчить про потенційну небезпеку конфліктів, у яких вони беруть участь.

Цей розподіл свідчить про те, що хоча більшість підлітків контролюють фізичні прояви агресії, значна частина все ж демонструє підвищену імпульсивність у діях.

2. Вербальна агресія

Вербальна агресія — це словесні напади, образи, сарказм, критикування.

- Лише 40% (12 осіб) мають низький рівень вербальної агресії, тобто не вдаються до словесних образ чи конфліктів.
- 50% (15 осіб) перебувають на середньому рівні, демонструючи помірковане використання словесних засобів вираження незадоволення або протесту.
- 10% (3 особи) мають високий рівень вербальної агресії, що означає схильність до частих словесних конфліктів, криків, образ.

Вищий рівень вербальної агресії порівняно з фізичною агресією відображає особливість підліткового віку: частіше емоції виражаються словом, ніж дією.

3. Агресивні задуми

Це внутрішні думки про бажання завдати шкоди, помститися, але не обов’язково втілені у поведінку.

- 50% підлітків (15 осіб) мають низький рівень таких думок, що свідчить про загальний спокійний внутрішній світ.
- 40% (12 осіб) відзначені середнім рівнем — час від часу виникають агресивні думки, але вони не домінують.
- 10% (3 особи) демонструють високий рівень агресивних задумів, що може свідчити про внутрішній конфлікт та емоційні труднощі.

Це показує, що значна частина підлітків має уявлення про агресивні реакції, але не всі втілюють їх у життя.

4. Злість

Злість — це емоційний стан роздратування, обурення, що може передувати агресивній поведінці.

- Низький рівень злісті спостерігається у 45% (14 осіб), що свідчить про здатність контролювати негативні емоції.
- Середній рівень — у 40% (12 осіб), тобто злість виникає періодично, іноді викликаючи емоційні спалахи.
- Високий рівень злісті — у 15% (4 особи), що може бути причиною частих конфліктів та агресивної поведінки.

5. Ворожість

Ворожість відображає негативне ставлення до інших, підозрілість, бажання помсти.

- 40% (12 осіб) мають низький рівень ворожості, що є позитивним показником доброзичливості.
- 45% (14 осіб) мають середній рівень, що означає наявність певної кількості негативних думок, але не системних.
- 15% (4 особи) мають високий рівень ворожості, що свідчить про внутрішню напруженість і ризик соціальної дезадаптації.

Гендерні особливості: Хлопці демонструють більшу схильність до фізичної агресії (28.5% високого рівня серед хлопців проти 12.5% у дівчат), що узгоджується з традиційними уявленнями про прояви агресії.

Дівчата частіше мають вищий рівень вербальної агресії і ворожості, що вказує на більш емоційну та словесну форму вираження конфліктності.

Отримані дані демонструють, що в досліджуваній групі підлітків переважає помірний рівень агресивності з тенденцією до словесної (вербальної) агресії, тоді як фізична агресія проявляється менш часто. Значна частина учасників володіє навичками самоконтролю, проте група з високим рівнем агресії вимагає додаткової уваги для профілактики деструктивних форм поведінки.

Ці результати відповідають особливостям розвитку підліткової вікової категорії, коли емоційна нестабільність та пошук ідентичності часто проявляються у конфліктній поведінці, що може бути як джерелом особистісного зростання, так і фактором ризику.

У вибірці брали участь 30 підлітків віком від 15 до 17 років. Методика А.Н. Лук дозволяє оцінити загальний рівень конфліктності особистості, її схильність до виникнення конфліктів, а також стиль поведінки в конфліктних ситуаціях.

Таблиця 2.3.

Рівні конфліктності

Показник	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Загальний рівень конфліктності	**33% (10 осіб)**	**50% (15 осіб)**	**17% (5 осіб)**
Схильність до конфліктів	**40% (12 осіб)**	**45% (14 осіб)**	**15% (4 особи)**
Емоційна реактивність	**30% (9 осіб)**	**50% (15 осіб)**	**20% (6 осіб)**
Стиль поведінки в конфлікті:			
- Конструктивний стиль	**35% (10 осіб)**	**—**	**—**
- Уникальний стиль	**40% (12 осіб)**	**—**	**—**
- Агресивний стиль	**25% (8 осіб)**	**—**	**—**

Розподіл учасників за рівнем конфліктності:

- Низький рівень конфліктності — 33% (10 осіб). Підлітки з цією характеристикою відзначаються стабільною емоційною реакцією, вмінням уникати конфліктів або конструктивно їх розв’язувати. Вони демонструють толерантність, зваженість у спілкуванні та здатність до компромісу.
- Середній рівень конфліктності — 50% (15 осіб). Ці підлітки зазвичай мають певні труднощі у взаємодії, але вміють контролювати більшість конфліктних ситуацій. У них періодично виникають суперечки, проте вони не переходять у тривалі або деструктивні форми конфліктної поведінки.
- Високий рівень конфліктності — 17% (5 осіб). Ці підлітки характеризуються частими конфліктами, труднощами в саморегуляції емоцій, підвищеною емоційною реактивністю. Вони можуть бути імпульсивними, агресивними та схильними до ескалації суперечок.

Аналіз субшкал методики:

1. Схильність до конфліктів

- 40% підлітків (12 осіб) показали низьку схильність до конфліктів, що говорить про їхню внутрішню врівноваженість і прагнення уникати суперечок.
- 45% (14 осіб) мають середню схильність — під час емоційного напруження можуть виникати конфлікти, але не систематично.
- 15% (4 особи) продемонстрували високу схильність, часто реагують на ситуації конфліктно, навіть у буденних спілкуваннях.

2. Емоційна реактивність

- 30% (9 осіб) із низькою емоційною реактивністю, що означає стабільність настрою та адекватність реакцій.
- 50% (15 осіб) із середнім рівнем — спостерігаються коливання настрою, іноді спалахи емоцій.
- 20% (6 осіб) із високою реактивністю — швидкі зміни настрою, часті прояви збудження, гніву чи тривоги.

3. Стиль поведінки в конфлікті

- Конструктивний стиль — 35% (10 осіб). Вміння шукати компроміси, вислуховувати іншу сторону, контролювати власні емоції.
- Уникальний стиль — 40% (12 осіб). Схильність уникати конфліктів, часто шляхом дистанціювання або ігнорування проблеми.
- Агресивний стиль — 25% (8 осіб). Застосування прямої опозиції, підвищення голосу, демонстрація ворожості або примусу.

Отримані дані вказують на те, що більшість підлітків (83%) мають низький або середній рівень конфліктності, що є позитивним показником емоційної стабільності та соціальної адаптації. Проте наявність 17% учасників із високим рівнем конфліктності свідчить про потребу в психологічній підтримці, розвитку навичок саморегуляції та комунікації.

Особливо актуальним є навчання підлітків конструктивним способам розв’язання конфліктів, розвиток емпатії та навичок ефективного спілкування, що допоможе знизити рівень агресії та ворожості у соціальних взаємодіях.

Таблиця 2.4.

Кореляційний аналіз

Шкала	**З чим корелює**	**Коефіцієнт кореляції (r)**	**Рівень значущості (p)**	**Інтерпретація**
Фізична агресія	Загальний рівень конфліктності (методика Лука)	+0.64	$p < 0.01$	Сильний прямий зв'язок
Негативізм	Схильність до конфліктів	+0.59	$p < 0.05$	Суттєва позитивна кореляція

Роздратування	Емоційна реактивність	+0.67	$p < 0.01$	Сильний зв'язок: чим вища дратівливість — тим вища реактивність
Враження (образа)	Стиль уникнення конфлікту	–0.44	$p < 0.05$	Зворотний зв’язок: чим більше образ, тим менше уникання
Почуття провини	Загальний рівень конфліктності	–0.48	$p < 0.05$	Негативна кореляція — почуття провини знижує конфліктність
Агресивний стиль (методика Лука)	Вербальна агресія	+0.71	$p < 0.01$	Дуже сильний прямий зв’язок
Конструктивний стиль поведінки	Почуття провини	+0.52	$p < 0.01$	Особи з вищим почуттям відповідальності — менш агресивні
Уникальний стиль	Ворожість	–0.35	$p > 0.05$	Слабка, статистично незначуща кореляція

Для виявлення взаємозв’язків між рівнем конфліктності та окремими проявами агресивної поведінки було проведено кореляційний аналіз між шкалами тесту Басса-Даркі та методики діагностики рівня конфліктності (А.Н. Лук). У дослідженні взяли участь 30 підлітків віком 15–17 років. Основна мета аналізу — з’ясувати, які саме характеристики особистості пов’язані з підвищеним рівнем конфліктності в підлітковому віці.

1. Загальна характеристика зв’язків між методиками

Отримані результати продемонстрували наявність статистично значущих зв’язків між окремими шкалами обох методик. Зокрема, було виявлено, що такі прояви агресії, як фізична агресія, вербальна агресія, негативізм і роздратування, мають позитивну кореляцію з високим рівнем конфліктності. Це свідчить про те, що конфліктна поведінка у підлітків нерідко супроводжується імпульсивними або деструктивними формами реагування на соціальні ситуації.

Наприклад, фізична агресія, згідно з аналізом, має високий позитивний зв’язок з загальним рівнем конфліктності ($r = +0.64$, $p < 0.01$), що свідчить про те, що підлітки з вираженими тенденціями до фізичного тиску та агресії частіше потрапляють у ситуації соціального зіткнення.

2. Емоційна дестабілізація та її вплив на конфліктність

Окрема увага була приділена емоційним компонентам конфліктності. Шкала роздратування (тест Басса-Даркі) виявила тісний зв’язок з емоційною реактивністю, зафіксованою в методиці Лука ($r = +0.67$, $p < 0.01$). Це означає, що емоційна нестійкість та схильність до імпульсивних реакцій можуть виступати як пусковий механізм для виникнення конфліктних ситуацій.

Крім того, шкала "негативізм", що відображає опозиційну та протестну поведінку, виявила значущий зв’язок із загальним рівнем конфліктності ($r = +0.59$, $p < 0.05$). Такі підлітки частіше демонструють неприйняття авторитетів, ігнорування правил та навмисну протидію дорослим, що є типовими характеристиками підвищеної конфліктності в цьому віці.

3. Почуття провини та конструктивний стиль

Цікавим є результат щодо шкали "почуття провини" (тест Басса-Даркі), яка показала негативну кореляцію із загальним рівнем конфліктності ($r = –0.48$, $p < 0.05$). Це свідчить про те, що підлітки, які мають високий рівень самокритичності та схильні до самозвинувачення, менше залучаються до відкритих конфліктів. Імовірно, це пов’язано з наявністю більш розвиненої моральної регуляції поведінки, що знижує імпульсивні реакції.

Паралельно було виявлено позитивний зв’язок між конструктивним стилем поведінки (методика Лука) та наявністю почуття провини ($r = +0.52$, $p < 0.01$), що ще раз підкреслює важливість емоційної регуляції в контексті міжособистісної взаємодії.

4. Агресивний стиль як прогностичний чинник конфліктності

Шкала "агресивний стиль поведінки" за методикою А.Н. Лука показала один із найсильніших позитивних зв’язків із вербальною агресією ($r = +0.71$, $p < 0.01$) та фізичною агресією ($r = +0.66$, $p < 0.01$). Це дає підстави стверджувати, що агресивна стратегія поведінки у конфліктній ситуації базується на відповідному емоційно-поведінковому фоні. Підлітки, які надають перевагу конфронтації, демонструють високі показники за всіма шкалами агресії, що підтверджує цілісність деструктивного стилю реагування.

5. Взаємозв’язок шкал уникнення та ворожості

Шкала "уникальний стиль" поведінки (методика Лука), навпаки, мала слабкий негативний зв’язок із ворожістю ($r = –0.35$), однак він був статистично незначущим ($p > 0.05$). Це може свідчити про те, що уникання конфліктів не завжди гарантує зниження внутрішнього напруження або ворожих установок — скоріше, така поведінка маскує внутрішні переживання.

Конфліктність у підлітків тісно пов’язана з емоційною нестабільністю, особливо такими проявами, як роздратування, агресія та негативізм.

Високі показники агресивності є потужним прогностичним фактором конфліктної поведінки, особливо якщо підлітки використовують агресивний стиль взаємодії.

Емоційна саморегуляція, зокрема почуття провини, виконує компенсаторну функцію, знижуючи ризик конфліктів.

Конструктивний стиль поведінки корелює з високою саморефлексією і здатністю до емоційного контролю, що свідчить про його адаптивність.

Кореляційний аналіз дозволяє не лише виявити зв'язки між окремими шкалами, але й окреслити психологічний портрет конфліктної особистості у підлітковому віці, що відкриває можливості для профілактики та корекційної роботи.

2.3. Рекомендації щодо профілактики та корекції конфліктної поведінки

Підлітковий та юнацький вік є періодами інтенсивного формування особистості, коли особливої уваги потребує розвиток соціальних навичок, емоційної регуляції та адекватної самооцінки. Підвищений рівень конфліктності може свідчити про труднощі адаптації, емоційну нестабільність, нерозвиненість навичок конструктивного спілкування. Тому профілактика та корекція конфліктної поведінки мають здійснюватися комплексно — через взаємодію сім'ї, школи, психологічної служби та самого підлітка/юнака.

1. Психологічна профілактика конфліктної поведінки

1.1. Розвиток емоційного інтелекту

Підлітковий та юнацький вік — це період формування емоційної зрілості та соціальної компетентності. Оскільки конфліктна поведінка часто є наслідком нерозвинених емоційно-регуляторних механізмів, однією з ключових складових психологічної профілактики є розвиток емоційного інтелекту (EI). Емоційний інтелект охоплює здатність розпізнавати, розуміти, виражати, регулювати власні емоції і реагувати на емоції інших людей.

Одним із базових етапів розвитку EI є емоційна обізнаність. Багато підлітків не вміють чітко ідентифікувати свої почуття або плутають емоційні стани, що може призводити до вибухів агресії чи уникання спілкування.

Рекомендовано:

- Впровадження психоосвітніх занять у школах або на базі центрів психологічної допомоги, де підлітки навчаються розпізнавати базові емоції (злість, страх, радість, сором, провину тощо).
- Використання технік "емоційного щоденника", де учасники фіксують свої емоційні реакції протягом дня і аналізують причини їх виникнення.
- Робота з емоційними картками, що допомагають візуально і вербально описувати внутрішні стани.

Підлітки часто переживають емоційні гойдалки, що пов'язано з гормональною перебудовою та психічною нестабільністю цього віку. Важливо навчити молодь ефективно регулювати емоційні стани, щоб запобігти імпульсивній або агресивній поведінці.

Рекомендовано:

- Дихальні техніки (наприклад, "4–7–8", глибоке діафрагмальне дихання) — як метод заспокоєння нервової системи.
- Релаксаційні вправи: прогресивна м’язова релаксація (за Джекобсоном), візуалізація спокійного місця, слухання спеціальної музики.
- Майндфулнес-практики — розвиток усвідомленості через спостереження за власними думками, емоціями, тілесними реакціями без оцінювання. Ці техніки сприяють підвищенню емоційної стабільності та зниженню рівня реактивності.

У підлітковому та юнацькому віці словесне вираження емоцій може бути складним, особливо за наявності емоційного блокування або травматичного досвіду. Арт-терапія надає невербальний ресурс для опрацювання внутрішніх переживань та сприяє зниженню емоційної напруги.

Застосування:

- Малюнкова терапія: вправи на тему «Мій гнів», «Мій страх», «Я в конфлікті» дають змогу візуалізувати внутрішній стан та поговорити про нього з психологом.

- Метафоричні асоціативні карти (МАК) — допомагають побачити ситуацію з різних кутів, стимулюють рефлексію, виводять приховані переживання на свідомий рівень.
- Казкотерапія та створення історій — особливо ефективно для молодших підлітків. Створення власної казки чи історії дозволяє символічно пропрацювати конфліктну ситуацію, знайти позитивний вихід і посилити віру у власні сили.

Розвиток емоційного інтелекту є фундаментом для зниження конфліктності в підлітковому та юнацькому віці. Вміння розуміти і приймати власні емоції, справлятися з ними конструктивно, розпізнавати емоційний стан інших людей — усе це сприяє гармонізації міжособистісних стосунків, підвищенню психологічної стійкості та зменшенню ризику виникнення конфліктної поведінки. Робота в цьому напрямку повинна бути регулярною, інтегрованою в освітнє середовище та доповненою індивідуальною психологічною підтримкою.

1.2. Формування навичок конструктивного спілкування

Однією з ключових причин конфліктної поведінки у підлітків та юнаків є недостатній розвиток комунікативних навичок. Невміння чітко висловлювати власну думку, захищати свої межі, відстоювати позицію без агресії чи пасивності — усе це веде до ескалації суперечок, непорозумінь, а іноді й до ізоляції.

Основні напрями формування конструктивної комунікації:

- Тренінги асертивної поведінки

  Асертивність — це здатність виражати свої думки, почуття та потреби відкрито й доброзичливо, не порушуючи прав інших. На таких заняттях підлітки вчаться:

  - говорити «ні» без провини;
  - вести діалог без звинувачень і погроз;
  - висловлювати емоції конструктивно («Я-повідомлення» замість «Ти-образ»).
- Розвиток активного слухання

Багато конфліктів виникають через те, що учасники не чують один одного. Важливо навчити:

- зберігати зоровий контакт;
- перефразовувати почуте («Тобто ти маєш на увазі…»);
- демонструвати емпатію.

- Рольові ігри та соціальні ситуації

  Моделювання конфліктних або складних життєвих ситуацій (наприклад, «Суперечка з другом», «Конфлікт у класі», «Непорозуміння з батьками») допомагає учасникам безпечно відпрацювати нові стилі поведінки.

- Розвиток навичок зворотного зв’язку

  Підлітки вчаться надавати конструктивну критику й приймати її без образ. Це дозволяє уникати пасивно-агресивних форм комунікації та сприяє зміцненню стосунків.

1.3. Робота з самооцінкою та образами «Я»

Самооцінка відіграє вирішальну роль у формуванні поведінки підлітків і юнаків. Завищена або занижена самооцінка часто стає основою для конфліктної поведінки — як у вигляді домінування та агресії, так і у формі пасивного опору чи уникання спілкування.

Основні напрямки роботи з самооцінкою:

- Діагностика самооцінки

  За допомогою психологічних методик (наприклад, «Драбина самооцінки», шкали Дембо-Рубінштейна, малюнкові тести) можна виявити, наскільки адекватним є уявлення підлітка про себе.

- Формування позитивного «Я-образу»

  Через вправи на самопізнання, виявлення сильних сторін, цінностей, досягнень. Наприклад:

  - «Мої п’ять сильних якостей»;
  - «Що я вмію робити найкраще»;
  - «Список моїх перемог».

- Когнітивно-поведінкова корекція негативних переконань
  Підлітків навчають:
  - виявляти негативні автоматичні думки (наприклад, «Я нікому не потрібен», «Мене не поважають»);
  - ставити під сумнів їхню правдивість;
  - замінювати їх на раціональні, реалістичні твердження.
- Психотерапевтична підтримка
  У складніших випадках (наявність травматичного досвіду, тривала булінгова ситуація, психологічні комплекси) рекомендується індивідуальна або групова психотерапія — з метою зміцнення самоцінності, розвитку почуття внутрішньої опори.

2. Корекційна робота з підвищеною конфліктністю

2.1. Індивідуальна психокорекція

- Використання когнітивно-поведінкової терапії (КПТ) для виявлення автоматичних негативних думок і навчання новим способам реагування.
- Робота з агресивністю через техніки зниження внутрішнього напруження (наприклад, "гнівний щоденник", техніка "стоп-думка").

2.2. Групова психотерапія

- Тематичні психотерапевтичні групи для підлітків з високим рівнем конфліктності.
- Практика обговорення складних ситуацій у безпечному середовищі.
- Розвиток соціальної відповідальності через взаємну підтримку і зворотний зв’язок.

2.3. Сімейне консультування

- Проведення зустрічей із батьками для підвищення їхнього розуміння психічних потреб підлітка.
- Психоосвіта щодо методів ненасильницького спілкування, активного слухання, позитивного підкріплення.
- Вирішення конфліктних моделей у сім’ї, які підтримують опозиційну поведінку дитини.

3. Педагогічні стратегії

- Використання позитивної дисципліни та гнучких правил у школі, що враховують індивідуальні потреби учнів.
- Створення умов для самореалізації (клуби за інтересами, гуртки, проєктна діяльність).
- Підвищення залученості до шкільного життя через наставництво, участь у прийнятті рішень, відповідальність за спільні проєкти.

4. Профілактика конфліктності на рівні громади

- Організація центрів психологічної допомоги та профілактики девіантної поведінки.
- Проведення профілактичних програм у школах спільно з медичними та соціальними службами.
- Популяризація теми ментального здоров’я через соціальні кампанії, інтерактивні лекції, форуми для молоді.

Профілактика та корекція конфліктної поведінки у підлітковому та юнацькому віці має бути системною, індивідуально орієнтованою та превентивною. Ефективна робота з конфліктністю передбачає врахування психосоціальних потреб молоді, розвиток емоційної грамотності, формування конструктивного стилю спілкування і підтримку з боку дорослих. Лише у співпраці з родиною, педагогами та самими підлітками можна створити умови для гармонійного розвитку особистості та зменшення ризику деструктивної поведінки.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі було проведено комплексне емпіричне дослідження психологічних чинників конфліктної поведінки в підлітковому та юнацькому віці. Дослідження здійснювалося на вибірці з 30 підлітків віком від 15 до 17 років. Для вивчення рівня агресивності, ворожості та загальної конфліктності було використано дві психодіагностичні методики: Тест Басса-Даркі та

Методику діагностики рівня конфліктності А.Н. Лука. Отримані результати дали змогу визначити як рівень конфліктності, так і взаємозв’язки між її окремими компонентами.

1. Результати за методикою Басса-Даркі засвідчили, що у значної частини досліджуваних спостерігається середній і високий рівень таких форм агресії, як фізична, вербальна, непряма агресія, а також високий рівень негативізму та образливості. Це вказує на наявність вираженої емоційної напруги та недостатньо розвинених навичок конструктивного реагування на фрустраційні ситуації.
2. Результати за методикою А.Н. Лука продемонстрували, що у підлітків переважає середній рівень загальної конфліктності, однак у частини респондентів було виявлено тенденцію до високого рівня емоційної збудливості, внутрішньої суперечливості, а також низьку стресостійкість, що підвищує ймовірність конфліктної поведінки в міжособистісних контактах.
3. Кореляційний аналіз між шкалами обох методик показав наявність статистично значущих зв’язків:
    - Фізична та вербальна агресія тісно пов’язані з високою конфліктністю за методикою Лука, що вказує на прямий вплив агресивних імпульсів на загальний стиль взаємодії з оточенням.
    - Образливість і підозрілість мають позитивну кореляцію з внутрішньою суперечливістю та емоційною нестійкістю, що свідчить про важливість внутрішніх емоційних переживань у формуванні конфліктних реакцій.
    - Негативізм і дратівливість виявили зв’язок із зниженням стресостійкості, що означає схильність до конфліктів при незначних труднощах або тиску з боку середовища.
4. Отримані дані підтверджують, що конфліктна поведінка в підлітковому віці є багатовимірним психологічним феноменом, який поєднує емоційні, поведінкові та когнітивні компоненти. Вона нерідко є компенсаторною

реакцією на внутрішню напругу, знижену самооцінку або фрустрацію потреб.

5. На основі результатів дослідження розроблено рекомендації щодо профілактики та корекції конфліктної поведінки, які мають бути спрямовані на розвиток емоційної регуляції, конструктивної комунікації, підвищення самооцінки та усвідомлення агресивних імпульсів. Особливу роль у цьому процесі мають відігравати психологічна служба, родина та освітнє середовище.

ВИСНОВКИ

У першому розділі було здійснено теоретичний аналіз проблеми конфліктності в контексті психологічного розвитку підлітків та юнаків. На основі вивченої літератури узагальнено основні наукові підходи до розуміння сутності конфліктної поведінки, її детермінант, механізмів формування та впливу на психосоціальний розвиток особистості.

Конфліктність розглядається у психології як індивідуально-психологічна властивість, що виявляється у схильності до частих міжособистісних суперечностей, труднощів у комунікації, підвищеної емоційної напруги та агресивності. Конфліктність не є сталим утворенням, а формується під впливом комплексу зовнішніх (сімейне середовище, соціальні умови, міжособистісні стосунки) і внутрішніх (рівень самосвідомості, самооцінка, емоційна регуляція) чинників.

Підлітковий і юнацький вік є особливо вразливими періодами в плані формування конфліктної поведінки. У цей час відбувається інтенсивне становлення ідентичності, розвиток самосвідомості, моральних орієнтирів, емоційної сфери та соціальних навичок. Особливості цих вікових етапів — підвищена емоційна чутливість, пошук автономії, потреба у визнанні, схильність до критичності — можуть як сприяти формуванню адаптивних форм поведінки, так і ускладнювати взаємодію з соціальним оточенням, провокуючи конфлікти. Конфліктна поведінка у цьому віці має як психологічні, так і соціальні наслідки.

До психологічних наслідків належать підвищення тривожності, зниження самооцінки, емоційна дезрегуляція, формування деструктивних моделей поведінки. Соціальні наслідки включають порушення міжособистісних зв’язків, ізоляцію, булінг, зниження успішності в навчанні та труднощі професійного самовизначення.

У той же час, конфлікти можуть мати потенціал розвитку, якщо молодь навчається вирішувати їх конструктивно. Конфліктність у рамках безпечного

середовища може стимулювати розвиток критичного мислення, емоційного інтелекту, навичок саморефлексії, соціальної компетентності.

Успішна профілактика і корекція конфліктної поведінки можлива лише за умов цілісного підходу, що враховує індивідуально-психологічні особливості особистості, характер соціального оточення та необхідність розвитку емоційної культури.

Таким чином, теоретичний аналіз дає підґрунтя для подальшого емпіричного дослідження психологічних чинників конфліктності у підлітковому та юнацькому віці, що дозволяє глибше зрозуміти природу цього феномену та сформувати ефективні напрями психопрофілактичної роботи.

Емпіричне дослідження, проведене за методиками Басса-Даркі та А.Н. Лук, виявило, що більшість підлітків мають середній рівень агресії, однак значна частина демонструє високі показники за шкалами вербальної агресії, образливості, непрямої агресії, що корелює з високими показниками зовнішньої конфліктності. Отримані результати підтверджують тісний взаємозв’язок між агресивними проявами та загальним рівнем конфліктності.

Кореляційний аналіз засвідчив наявність статистично значущих зв’язків між окремими формами агресії (зокрема фізичною, вербальною, підозрілістю) та формами конфліктності (зовнішньою та прихованою), що дозволяє стверджувати: агресія є провідним психологічним чинником конфліктної поведінки.

На основі результатів розроблено рекомендації щодо профілактики та корекції конфліктної поведінки, які включають розвиток емоційного інтелекту, навичок саморегуляції, ефективної комунікації, залучення родини, школи та психологічної служби до спільної роботи з підлітками.

Таким чином, результати дослідження мають практичну значущість і можуть бути використані в роботі шкільних психологів, педагогів, соціальних працівників, а також батьків для створення сприятливих умов розвитку підлітків та юнаків, зниження рівня конфліктності й формування конструктивних соціальних навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва, О. І. Психологія розвитку особистості: теорія і практика. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. – 320 с.
2. Волкова, Н. В. Психологія підліткового віку: навчальний посібник. – Львів: Видавництво ЛНУ, 2019. – 280 с.
3. Гончаренко, В. М. Психологія конфлікту: теорія і практика. – К.: Наукова думка, 2016. – 250 с.
4. Дружиніна, І. В. Соціально-психологічні проблеми підліткового віку. – Харків: Прапор, 2018. – 210 с.
5. Журавльова, Л. Психологія юнацтва: становлення і розвиток особистості. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2020. – 300 с.
6. Карпінська, І. М. Психологія емоційної регуляції у підлітків. – Одеса: Астропринт, 2017. – 198 с.
7. Клименко, С. В. Психологія конфліктності в підлітковому віці. – Дніпро: Пороги, 2019. – 220 с.
8. Козловська, Т. І. Психологічна допомога підліткам з конфліктною поведінкою. – Київ: Логос, 2018. – 180 с.
9. Литвиненко, В. В. Психосоціальна адаптація підлітків. – Харків: Основа, 2016. – 195 с.
10. Марущак, О. В. Конфліктність у підлітковому середовищі: діагностика та корекція. – Львів: Видавництво ЛНУ, 2021. – 250 с.
11. Нікітіна, І. В. Вплив конфліктної поведінки на розвиток особистості. – К.: Центр навчальної літератури, 2017. – 160 с.
12. Петрова, Л. В. Психологічні чинники формування агресивної поведінки у підлітків. – Одеса: Південний університет, 2018. – 200 с.
13. Савченко, О. І. Методики дослідження агресії та конфліктності у підлітків. – Київ: Наукова думка, 2019. – 180 с.
14. Ткаченко, Ю. В. Психологія міжособистісних конфліктів у юнацькому віці. – Харків: Фоліо, 2020. – 210 с.

15. Шевченко, Н. Психологічні аспекти саморегуляції в підлітковому віці. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2021. – 230 с.
16. Erikson, E. H. Identity: Youth and Crisis. – New York: W. W. Norton & Company, 1968. – 235 p.
17. Buss, A. H., & Durkee, A. An inventory for assessing different kinds of hostility. – Journal of Consulting Psychology, 1957. – Vol. 21, No. 4. – P. 343–349.\
18. Dodge, K. A. Social-cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression. – Annual Review of Psychology, 1993. – Vol. 44. – P. 559–584.
19. Steinberg, L. Adolescence. – New York: McGraw-Hill Education, 2014. – 576 p.
20. Patterson, G. R. Coercive Family Process. – Eugene, OR: Castalia Publishing Company, 1982. – 224 p.